

LIBRIS

We know
books

FILOCALIA

SAU

CULEGERE DIN SCRIERILE
SFINȚILOR PĂRINȚI, CARE ARATĂ
CUM SE POATE OMUL CURĂȚI,
LUMINA ȘI DESĂVÎRȘI

XI

SFINȚII VARSANUFIE ȘI IOAN

Traducere din grecește, introducere și note de
pr. prof. dr. DUMITRU STĂNILOAE
Membru al Academiei Române

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CONȚINUTUL SCRIERII

Creștinismul este religia care asigură viața de veci persoanelor ome-nești create de un Tată iubitor al unui Fiu iubit, ca să extindă și la ele iubirea Sa de Tată. Această viață veșnică se asigură fiecărei persoane prin unirea cu Iisus Hristos, Fiul veșnic al Tatălui veșnic, făcut om în vederea acestei uniri neconfundate a Lui cu noi. Această mântuire pentru veci a persoanelor ome-nești se realizează, pe de o parte, prin întruparea Fiului lui Dumnezeu ca om pentru veci, prin jertfa adusă de El și prin învierea Lui, pe de altă parte prin scoaterea omului cu voia sa din patimile care îl închid în mod egoist în el însuși și în lumea văzută, trecătoare, și prin unirea cu Hristos cel înviat la viața de veci. Această ridicare a omului din starea pătimășă, egoistă și unirea lui iubitoare cu Hristos cel înviat se fac prin lucrarea Duhului Sfânt. Prin aceasta, omul se unește pe de o parte tot mai mult cu Hristos și se întipărește de Duhul Sfânt, pe de alta reali-zează tot mai mult umanitatea sa, ce poartă în ea setea după comuniunea iubitoare și după viața veșnică în orizontul infinit al vieții iubitoare supre-me sau dumnezeiești, aflată din veci în Sfânta Treime.

Astfel, credința creștină vede ca temelie a mântuirii ceea ce a făcut Dumnezeu cel în Treime prin creație și prin Iisus Hristos ca Fiu întrupat al Tatălui, deci triadologia și hristologia. În hristologie, avem și împlini-rea sau ținta mântuirii ca unire veșnică cu Hristos și, prin aceasta, desă-vârșirea umanității noastre prin această unire cu Fiul lui Dumnezeu, care a luat umanitatea noastră și a dus-o la desăvârșire. Hristos ne ajută în aceasta, lucrând El însuși în noi prin Duhul Său cel Sfânt. Aceasta implică însă și o pnevmatologie, dar și o anumită concepție despre om, adică despre puterile și destinația lui, sau o antropologie.

Triadologia, hristologia și pneumatologia se unesc în lucrarea mîntuitoare cu antropologia. În Noul Testament nu se vorbește despre Hristos și despre Duhul Sfînt în mod separat, adică fără legătura Lui cu omul. Dar nici omul intrat pe calea mîntuirii nu e văzut în afara lui Hristos și a Duhului Sfînt. Totul în Epistolele Apostolilor îi prezintă în mod unit pe omul ce se mîntuiește și pe Hristos lucrător în el prin Duhul Sfînt, sau pe Hristos întrupat, răstignit și înviat, lucrător în noi spre a ne sfinți și mîntui prin Duhul Sfînt. „Dumnezeu nu ne-a rînduit spre mînie, ci spre dobîndirea mîntuirii prin Domnul nostru Iisus Hristos, care a înviat pentru noi, pentru ca noi, fie că veghem, fie că am adormit cu El, împreună să viețuim“ (1 Tes. 5, 9–10). „Credincios este Cel ce vă cheamă. El va și împlini“ (vă va duce la ceea ce vă cheamă) (1 Tes. 5, 24).

Dar omul nu e mîntuit fără o conlucrare a lui cu Hristos. Mîntuirea omului nu e decît unirea lui activă cu Hristos cel lucrător în el prin Duhul Sfînt. Ea e ieșirea omului din închisoarea egoismului său, și intrarea și creșterea în comuniunea cu Hristos, realizată atît prin Hristos în Duhul Sfînt, cît și prin omul întărit de Hristos. Eliberarea omului de egoism este una cu eliberarea lui de patimi sau cu sfințirea lui. „Căci voia lui Dumnezeu aceasta este: sfințirea voastră... ca să știe fiecare să-și stăpînească vasul său în sfințenie și cinste, nu în patima poftei, cum fac păgînii care nu cunosc pe Dumnezeu... Căci Dumnezeu nu ne-a chemat la necurăție, ci la sfințire“ (1 Tes. 4, 3–4, 7). Dar eforturile spre această curăție nu le poate face omul decît în Hristos, adică conlucrînd cu puterea Lui și avîndu-L pe El ca model. Așadar, dacă ați înviat cu Hristos, căutați cele de sus, unde se află Hristos, șezînd de-a dreapta lui Dumnezeu. Căutați cele de sus, nu cele de pe pămînt, căci voi ați murit și viața voastră este ascunsă cu Hristos în Dumnezeu... Drept aceea, omorîți mădularele omului pămîntesc: desfrînarea, necurăția, patima, pofta cea rea și lăcomia (Col. 3, 1–3, 5).

Tot omul credincios care primește să-și lucreze mîntuirea își face această lucrare în Hristos, sau îl are pe Hristos lucrînd în el, spre a-l duce la o tot mai mare asemănare cu El. Această asemănare cu Hristos prin unirea cu El e și o mișcare a lui Hristos spre tot mai marea unire cu omul, dar și o mișcare a omului spre această țintă. Sf. Apostol Pavel consideră ca datoria lui să înfățișeze „pe tot omul desăvîrșit în Hristos Iisus“ (Col. 1, 28).

Căci, „dacă este în Hristos, omul este făptură nouă“ (II Cor. 5, 17). „Viața lui Hristos se arată în trupul nostru cel muritor“ (II Cor. 4, 11).

E de accentuat însă în mod deosebit că Hristos lucrează în noi prin Duhul Său cel Sfînt. Duhul Său cel Sfînt este puterea sfințitoare a noastră. Hristos „ne-a dat nouă arvuna Duhului“ (II Cor. 5, 5). Omul în mișcarea lui spre înălțimile umanității sale curate, iubitoare, ajunge la o tot mai mare subțiere în înțelegere și simțire. Iar în aceasta se arată că este imprimat în toată ființa sa tot mai mult de Hristos, prin căldura iubitoare și curată întreținută în el de Duhul Sfînt. Omul este ca o hîrtie vie, ce primește în ea trăsăturile spirituale din care se alcătuieste chipul lui Hristos ca chip viu. Duhul înmoaie inima omului, ca să poată înscrie în ea cu ușurință chipul lui Hristos. Astfel, Duhul e ca un fel de condei fierbinte ce imprimă pe Hristos în om.

Dar Duhul lucrează asupra unui om prin alt om, care a ajuns înainte de acela la o credință mai puternică și mai comunicativă. De aceea, Sf. Apostol Pavel poate spune că credincioșii din Corint sînt scrisoarea în care a scris el pe Hristos cu condeiul Duhului: „Scrisoarea noastră sînteți voi; arătîndu-vă că sînteți scrisoarea lui Hristos, slujită de noi, scrisă nu cu cerneală, ci cu Duhul Dumnezeului cel viu, nu pe table de piatră, ci pe tablele de carne ale inimii“ (II Cor. 3, 2–3).

Iată cum omul, unindu-se tot mai mult cu Hristos și făcîndu-se tot mai asemenea Lui, se realizează, pe de o parte, tot mai mult ca om, asemenea omului desăvîrșit care e Hristos, pe de alta se apropie tot mai mult de Hristos, omul-model, însușindu-și curăția și căldura Duhului. El devine purtător de Hristos, dar în același timp duhovnicesc.

Sf. Părinți, urmînd Noului Testament, au stăruit, pe de o parte, și ei în descrierea progresului omului în unirea cu Hristos prin lucrarea Sf. Duh, dar, pe de altă parte, L-au prezentat pe Hristos nu separat de lucrarea Lui în om prin Duhul Sfînt, ci în însăși lucrarea Lui în om.

Separarea Sfintei Treimi și a operei lui Hristos de lucrarea lor în om a început să fie făcută mai tîrziu de scolastică prin împărțirea prea strictă între teologia dogmatică teoretică, în care nu se vede cum lucrează Hristos prin Duhul Sfînt în om, și teologia morală, la fel de teoretică, în care nu se vede cum lucrarea omului e susținută de Hristos prin Duhul Sfînt și cum înaintează omul prin aceasta în Hristos.

S-a spus că Dogmatica are să ne prezinte ce e Dumnezeu în Sine și ce a făcut el pentru om, iar Morala – ce are de făcut omul. S-a trecut peste faptul că ceea ce face omul nu face singur, ci întărit de Hristos și de Duhul Lui cel Sfânt. S-a trecut cu vederea că Dumnezeu în Sine e un Dumnezeu al iubirii, și aceasta explică creația și lucrarea mântuirii. S-a trecut peste faptul că tot ce a făcut Hristos înainte de a se uni cu noi a făcut din dragoste pentru om și că această operă e dusă la capăt în unirea lui Hristos cu omul. S-a trecut cu vederea că ceea ce a făcut Hristos a făcut, în primul rînd, în umanitatea asumată de El, și această lucrare se continuă în fiecare om în parte. S-a trecut cu vederea că un scop al lui Dumnezeu Cel în Treime e lucrarea mîntuitoare în om prin Hristos în Duhul Sfînt. Și acest scop constă în a-l uni pe om cu Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, avînd la aceasta și conlucrarea omului. S-a trecut, de asemenea, cu vederea că noi nu putem lucra nimic în vederea mîntuirii noastre fără să lucreze Sfînta Treime prin Hristos cel jertfit și înviat în noi. Propriu-zis, mîntuirea constă în pătrunderea și sălășluirea Sf. Treimi prin Hristos în noi, pentru a ne umple și pe noi și între noi de dragostea dintre Persoanele Treimii. Noi ajungem la ținta spre care ne duce Hristos cînd el devine străveziu în noi, ca Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, jertfit și înviat, ceea ce înseamnă îndumnezeirea noastră. Iar dacă mîntuirea stă în a se face Hristos străveziu în noi, ca în sfinți, aceasta nu e numai temă de Morală, ci și de Dogmatică.

De fapt, faptele noastre morale sînt și faptele lui Dumnezeu, și faptele mîntuitoare ale lui Hristos ajung la capăt sau se fructifică în faptele morale ale omului. Dogmatica cuprinde în sine Morala nedesfășurată, iar Morala, Dogmatica în desfășurarea ei pe calea spre împlinire.

Dar, între faptele noastre morale prin care ne unim tot mai mult cu Dumnezeu și Dumnezeu cu noi, un rol important îl are rugăciunea. Prin aceasta, Îi aducem mulțumiri lui Dumnezeu, Îi cerem să lucreze în noi, Îl laudăm pentru ceea ce a făcut și face în noi și pentru noi. Dar aceasta o facem în cultul Bisericii. De aceea, scrierile teologice ale Sfinților Părinți sînt, în același timp, scrieri de laudă a lui Dumnezeu, fiind foarte apropiate de cultul Bisericii.

Urmînd lor, tot cultul ortodox e plin de învățatura despre Dumnezeu în ceea ce a făcut și face El pentru om și în om, deci Dumnezeu e prezen-

tat ca nedespărțit de om. Așa se explică conținutul teologic al cultului ortodox, dar și trăirea emoțională, existențială a conținutului teologic în acest cult. Aceasta stă în legătură cu prezentarea emoțională a dogmelor credinței și cu continua fundamentare teologică a îndrumărilor morale date omului.

Numai cînd Părinții aveau de apărut un punct al dreptei învățături despre Dumnezeu sau despre Hristos dezvoltau mai mult latura dogmatică a ei. Dar nici atunci nu lipsea din această prezentare legătura aceluia punct al învățaturii dogmatice cu mîntuirea omului, cu urmările ei pentru viața omului, cu lauda și mulțumirea lui Dumnezeu pentru modul cum se reflectă existența și lucrarea lui Dumnezeu în creșterea duhovnicească a omului și în puterea dată acestuia de a conlucra cu Dumnezeu la mîntuirea sa.

Dar cele mai multe dintre scrierile Părinților au un caracter precumpănitor duhovnicesc, adică prezintă nu pe Dumnezeu și lucrarea mîntuitoare a lui Hristos în Sine, ci în om, prin Duhul Sfînt.

Una dintre preafrumoasele scrieri de acest caracter duhovnicesc sînt *Scrisorile duhovnicești* ale lui Varsanufie și Ioan.

Învățătorul monah de la Muntele Athos, Teoclit Dionisiatis, scrie în „Cuvîntul înainte“ la a doua ediție a textului grecesc original al acestei scrieri, tipărită la Volos, în editura lui Sot. Shoinas, de la 1960: „Una dintre cărțile cele mai dulci și mai pline de Duhul Sfînt ale Părinților preasfîntei Biserici a Răsăritului, dar în același timp dintre cele mai puțin cunoscute poporului drept-credincios, este, fără îndoială, *Cartea preafolositoare de suflet* a celor dintre sfinți Părinților noștri Varsanufie cel Mare și Ioan numit Prorocul, constatătoare din 836 Răspunsuri.“

Într-adevăr, scrierea aceasta e de o mare dulceață duhovnicească și de un deosebit folos nu numai pentru monahi, ci pentru toți credincioșii Bisericii noastre. Însuși titlul ei, *Carte preafolositoare de suflet*, sub care a fost publicată prima dată la 1816, la Veneția, de Nicodim Aghioritul, și retipărită cu mici îmbunătățiri la Volos în 1960 și la Tesalonic în 1974, remarcă acest fapt. El e repetat și în explicarea titlului prin cuvintele: „Spre folosul tuturor creștinilor drept-credincioși“.

De fapt, *Scrisorile* acestea sînt răspunsuri potrivite în orice timp la o mulțime de întrebări puse în parte de monahi, dar în parte și de mireni,

întrebări care în forma pusă atunci sau în forme asemănătoare îl preocupă pe orice creștin.

Scrierea însă n-a circulat în cercurile largi ale credincioșilor decât începând din 1816. Până atunci, nu se afla decât în diferite manuscrise din mînăstiri în uzul monahilor, deși, prin legăturile acestora cu credincioșii, înțelepciunea din ea se comunica și acestora. De abia în anul 1903 Nicodim Aghioritul, învățatul monah de la Muntele Athos, care a tipărit numeroase opere duhovnicești ale Părinților, a trimis spre publicare la Veneția și această scriere după un manuscris foarte vechi din biblioteca Mînăstirii Lavra de la Sf. Munte, copiat de monahii Anania, Ciprian și Eftimie, care au asigurat și cheltuielile publicării ei. Nicodim Aghioritul a prevăzut cartea publicată cu o biografie a Sfinților Varsanufie și Ioan și cu un indice alfabetic al cuprinsului *Scrisorilor* din carte.

În timpul mai nou, cartea a trezit un viu interes și în Occident. Preotul anglican Derwas James Chitty, un mare admirator și trăitor al spiritualității răsăritene, a pregătit publicarea unui text grecesc critic. O primă fasciculă din el, conținând 124 de Scrisori, a fost publicat în *Patrologia Orientalis* (t. xxxi, fasc. 3, Paris, 1967).

Moartea sa neașteptată, din 1971, l-a împiedicat să publice textul integral în *Sources chrétiennes*. Sarcina de ducere la bun sfârșit a acestei editări critice a fost preluată de François Neyt, care a prezentat în 1967, la Louvain, o remarcabilă teză de doctorat asupra „Scrisorilor către Dorotei în corespondența lui Varsanufie și Ioan de Gaza”.

Dar, gîndind că publicarea integrală a acestei opere de către Neyt va mai întîrzia, L. Regnault a publicat, împreună cu Philippe Lemaire, o traducere franceză a ei din limba greacă, la mînăstirea din Solesmes, în 1971. Considerînd ediția greacă a lui Nicodim „insuficientă” (conform spusei lui J. Hausherr din *Dictionnaire de spiritualité* I, 1262), ei au recurs și la unele manuscrise din Biblioteca Națională din Paris și din alte biblioteci. Primele 223 de Scrisori le-au tradus simplu din Cod. Coislin, gr. 124, despre care spun că e cel mai bun. B. Outtier a colaționat cu ele cele două manuscrise principale și foarte vechi georgiene, Sinai 34 și 35, dar care nu conțin decât 79 de Epistole. Două dintre ele, prima și a 73-a, par să nu fi fost conservate de textul grec și au fost adăugate în traducerea franceză la sfârșit.

L. Regnault declară că a fost îndemnat la traducerea și publicarea în franceză a acestei scrieri de „influența considerabilă exercitată de ea în istoria spiritualității creștine” („Introducere” la traducere).

Traducerea noastră, deși a urmat în principal textul grecesc din ediția de la Tesalonic, a ținut seama și de traducerea franceză. De asemenea, am urmat ordinea *Scrisorilor* luată de traducerea franceză din manuscrisele mai bune folosite de ea, punînd în paranteză numărul diferit al *Scrisorilor* corespunderă din ediția Volos.

Am reprodus în traducerea noastră și referirile date uneori în textul francez, în paranteză, la unele sentințe din Pateric, cuprinse în unele manuscrise folosite de ea.

De viața lui Varsanufie, numit „Marele Bătrîn”, și a lui Ioan, numit „Prorocul”, s-au ocupat mai mulți. Cel dintîi a făcut aceasta Nicodim Aghioritul în „Introducere” la ediția sa, descriind mai ales virtuțile lor pe baza știrilor despre ele din *Scrisorile* lor.

În timpul mai nou, s-a ocupat cu viața lor S. Vailhé, în „Les Lettres spirituelles de Jean et de Barsanuphe”, în *Échos d'Orient*, 7 (1903), pp. 268–276; apoi în *Saint Barsanuphe*, ebd. 8 (1905), pp. 14–25, și *Jean le Prophète et Séridos*, ebd., pp. 154–160. Aprecieri asupra celor doi Bătrîni și a învățăturii lor a făcut și L. Regnault, în prefața la o antologie de 50 de Scrisori ale lor, publicate în 1967 sub titlul *Maîtres spirituels au désert de Gaza*.

Nu vom încerca aci să facem și noi o expunere sistematică a vieții lor. Căci tot ce e știut despre viața lor se cuprinde în *Scrisorile* lor. Ne vom mulțumi cu unele reflecții sumare asupra conținutului acestor *Scrisori*, după cîteva date personale despre viața lor.

Varsanufie și Ioan au fost doi Părinți duhovnicești, trăitori ca mari nevoitori în prima jumătate a secolului al VI-lea, în mînăstirea întemeiată de Serid și condusă de el, la sud de Gaza. Varsanufie a murit pe la 540, iar Ioan, cu cîtva timp înainte, între 530 și 535. Serid, starețul mînăstirii, a murit cu paisprezece zile înaintea lui Ioan. Dorotei, care venise în acea mînăstire atras de cei doi Bătrîni și a fost unul dintre ucenicii lor și conducătorul bolniței din mînăstire, s-a retras și el din ea după moartea lui Ioan, întemeind o mînăstire proprie, pentru că, după moartea lui Ioan, Varsanufie s-a închis total în chilia sa, nemairăspunzînd nici la întrebări. Vailhé socotește că Dorotei a întemeiat mînăstirea sa pe la 540. Lui îi sînt adresate vreo sută de Scrisori de către cei doi Bătrîni.

Cei doi Bătrâni viețuiau închiși fiecare în chilia sa. Serid le aducea întrebările scrise ale unor monahi și mireni și ei îi spuneau ce să le scrie aceluia.

Nicodim Aghioritul, folosindu-se de mărturia lui Teodor Studitul, deosebește pe acest Varsanufie de un Varsanufie eretic acefal, de care vorbește patriarhul Sofronie al Ierusalimului. El dă în acest sens răspunsul la o întrebare a lui Teodor Studitul de către patriarhul Tarasie de Constantinopol, care a prezidat Sinodul VII ecumenic de la 787. În acest răspuns, patriarhul Tarasie spune și el că acest Varsanufie, spre deosebire de ereticul pomenit de Sofronie, egiptean de origine și el, ca și celălalt, e cu totul ortodox și a fost socotit de Biserică sfânt. Teodor Studitul, redînd această mărturie a patriarhului Tarasie, mai spune că în vremea sa exista chiar o icoană a lui Varsanufie în marea biserică din Constantinopol.

Cît privește conținutul *Scrisorilor*, el este o aplicare concretă a doctrinei ce se cristalizase în spiritualitatea creștină din secolele anterioare asupra patimilor și virtuților. Prin aceasta, conținutul lor este înrudit cu cel al Patericului. Dar, pe cînd în Pateric doctrina aceasta e concretizată în gesturi, fapte și scurte sentințe ale Bătrînilor, în *Scrisorile* acestea ea e concretizată în sfaturi date la întrebările unor oameni care se străduiau să aplice în diferite situații concrete ale vieții lor această doctrină, în luptă cu tot felul de piedici, de ispite, de greutăți. Ea este prin aceasta și o aplicare a doctrinei din scrierile filocalice.

Sfaturile date în aceste *Scrisori* au o remarcabilă notă de realism. Ele țin seama de nivelul spiritual al celor ce vin cu întrebări. De la cei mai progreseți duhovnicește se cer lucruri mai mari, de la cei mai puțin progresați se cer eforturi mai modeste, pe măsura lor. De aceea, cartea poate fi de un real folos nu numai pentru monahi, ci și pentru mireni credincioși, dar îndeosebi pentru preoții duhovnici.

„Ceea ce Apotegmele Părinților (Patericul) ne lăsausă doar să întrevădem în cîteva luciri fugitive, în momente rare, aci se desfășoară sub ochii noștri, ca un film ce ne arată la lumina zilei aspectele cele mai ascunse ale vieții obișnuite a monahilor, care urmăresc zi de zi umilul lor efort de asceză și de rugăciune, susținut de sfaturile, învățăturile și încurajările Părinților lor în Dumnezeu. Nu știm ce să admirăm mai mult: sfățuirea dată ucenicului, care își repetă fără încetare mărturisirile neputinței și aceleași cereri de sfat și de ajutor, sau răbdarea învățătorului, care nu obo-

sește să folosească toate darurile sale naturale și supranaturale pentru a-i conduce spre desăvîrșire pe fiii duhovnicești încredințați lui de Mîntuitorul“ (L. Regnault, în „Introducere“ la traducerea franceză a *Scrisorilor*, intitulată: *Barsanuphe et Jean de Gaza. Correspondance*, Solesmes, 1971).

E greu să se rezume în mod fidel marea bogăție de sfaturi atît de nuanțate cuprinse în aceste *Scrisori*, potrivit cu marea felurime a situațiilor celor ce le cer. Vom da de aceea numai un rezumat aproximativ al ideilor lor, împreună cu unele reflecții despre ele.

Varsanufie și Ioan urmăresc, în sfaturile lor adresate celor ce le cer, îndrumarea aceluia în primul rînd spre smerenie, care e condiția iubirii de Dumnezeu și de oameni, ca supremă virtute și realizare a omului. Numai cei ajunși la ele s-au ridicat peste toate patimile.

Smereniei i se opune cu deosebire slava deșartă, care îl lasă pe om preocupat de sine în mod egoist. Această slavă deșartă poate lua nesfîrșite și foarte subtile forme, care-l pot înșela chiar și pe cel ce e stăpînit de ele. Pentru a se ajunge la smerenie, e nevoie de o atenție tot mai fină, tot mai pătrunzătoare la sinea proprie, pentru a surprinde diferitele mișcări ale slavei deșarte și a curăți de pe chipul adevărat al omului toate straturile de zgură mai groase sau mai subțiri cu care acoperă sau strîmbă cu viclenie mai vizibilă sau mai puțin vizibilă sinea reală a omului.

Tăcerea voii proprii, ascultarea și supunerea față de autoritatea Părintelui duhovnicesc sau a starețului mînăstirii sînt în principal instrumentul cu care se răzuiește această zgură. Căci slava deșartă, de care sînt legate și celelalte patimi, pot strîmba sau falsifica ființa omului, pînă a-i da acestuia impresia că tocmai această formă strîmbată, prefăcută este ființa lui adevărată și că voia de a o susține e adevărata lui voie. De aceea, omul trebuie ajutat să se rupă de această voie a lui.

Prin smerenie, omul ajunge de vede sinea sa reală, curățită de straturile de opacitate, de întuneric, așezate pe ea. Sinea astfel curățită se descoperă ca o sine clar dependentă de Dumnezeu, s-ar putea spune străvezie pentru Dumnezeu, Care, prin sensul ce-l dă tuturor, aduce în om marea lumină. La această vedere a măreției luminoase a lui Dumnezeu nu poate ajunge decît cel ce vede micimea sa, lipsa de sens sau întunericul existenței sale închise în ea însăși. Căci această micime a sa recunoscută face inexplicabilă existența proprie fără Dumnezeu. Cu cît se simte omul redus

la sine însuși, mai gol, cu atât se vede pe sine mai clar că nu poate exista decât prin Dumnezeu, cu atât i se face mai simțită prezența lui Dumnezeu ca temelie a sa.

Smerenia e susținută în om chiar de faptul că, deși își dă seama de limitele lumii și ale sale prin trăirea a tot felul de imperfecțiuni ale lor (boli, moarte, incapacitatea lumii de a-l satisface cu adevărat și definitiv pe om), totuși el nu poate ajunge la marginea cosmosului și nu poate ajunge niciodată nici la cunoașterea de sine în mod desăvârșit.

În imperfecțiunile ființei umane și ale lumii și în continua insatisfacție în care ne lasă acestea prin ele înseși se arată limitarea lor, dar în neputința omului de a ajunge în cunoașterea lor pînă la marginea lor constatăm indefinitul lor. Ele ni se prezintă ca indefinite și, în același timp, ca limitare. Lumea e finită, pentru că nu e una cu Dumnezeu; dar e indefinită, pentru că e creată de Dumnezeu cel infinit și e în legătură cu el și cu omul ca chip al Lui.

Omul e indefinit în complexitatea și permanenta noutate a spiritului său. El e făcut de aceea să progreseze în cunoașterea de sine, dar nu poate ajunge pînă la capăt în această cunoaștere de sine. Dar, chiar dacă ar ajunge, tot n-ar ieși din imperfecțiunea sa. Iar lumea e inferioară omului pentru că e obiect de cunoaștere lipsit de conștiință și de capacitatea de a-și comunica iubirea în mod conștient și de a se cunoaște pe sine însuși. Totuși, omul e făcut astfel că nu poate dispune cu totul nici de existența ei fizică și nu poate ajunge nici fără cunoaștere la marginile ei. Astfel, atât sinea umană, cât și lumea fizică se prezintă, pe de o parte, ca limitare, ca imprimate de imperfecțiuni și neputințe, dar, pe de alta, ca depășind puterile lor de a dispune de ele înseși, în special puterile omului de a se cunoaște și de a cunoaște cele două realități pînă la marginile lor.

Omul progresează în cunoașterea sa și a lumii, dar progresează într-un indefinit al cărui capăt nu-l poate ajunge, însă care închide, pe de altă parte, gândurile și simțirile lui mereu în același plan nesatisfăcător. Omul progresează în cunoașterea lumii, dar progresează în cunoașterea unor aspecte specificate la nesfârșit ale aceluiași legi generale, rămînînd cu cunoașterea lumii fizice și a sa într-un plan finit și, în același timp, indefinit.

Amîndouă acestea arată că sinea omului și lumea o dată că sînt finite, dar, în neputința de a se cuprinde una prin alta, sînt dependente, însă nu una de alta, ci de o realitate superioară.

Cum ar exista prin sine o lume imperfectă? Dacă poate fi prin sine, cum de nu poate fi perfectă?

La această întrebare, încă din Antichitate filozofia a dat un răspuns panteist, emanationist sau evoluționist. S-a spus că fundamentul e perfect, dar cele emanate din el sînt imperfecte sau vor ajunge la perfecțiune prin evoluție. Dar cum pot ieși emanații imperfecte din ceea ce este perfect, sau cum n-a putut ajunge imperfectul la perfecțiune odată ce ele au pornit pe calea perfecțiunii din eternitate, de cînd există? Numai ideea unei deosebiri ființiale între fundamentul lumii și lumea noastră poate da un răspuns la problema imperfecțiunii lumii. Fundamentul e necreat, lumea e creată. Și omul la fel. Dar ele ar putea dobîndi perfecțiunea rămînînd în comunicare deplină cu fundamentul lor. Însă aceasta s-a lăsat la latitudinea libertății umane. Numai libertatea ființelor conștiente create poate duce lumea la perfecțiune. Însă perfecțiunea nu și-o pot sorbi nici lumea, nici omul din ființa proprie. Căci atunci ar fi silite să ajungă la perfecțiune. N-ar mai fi în creațiune libertate.

Astfel, deși creată, lumea apare investită de Creatorul ei cu cea mai mare valoare. Perfecțiunea ei depinde de libertatea ei. La această perfecțiune ea ajunge prin comuniunea liber acceptată cu fundamentul ei, care, pe lîngă faptul că e și El liber, e și iubitor și a creat lumea din iubire, pentru a ajunge prin iubirea Lui primită în mod liber de ea la fericirea desăvârșirii. Numai o lume creată poate fi o lume a libertății și a iubirii, pentru că e opera unui fundament personal liber și iubitor. Altfel, totul stă sub necesitatea unor legi ale repetiției, care nu dau nici un sens existenței. Omul și lumea nu sînt niște roabe purtate în repetiția monotonă de niște legi, pentru că sînt create de o Ființă supremă liberă și iubitoare. O existență imperfectă dominată pînă în fundamentul ei de asemenea legi prezintă chiar acele legi ca inexplicabile, ca lipsite de conștiință și libertate. O orbie generală și fatală, imperfectă domină întreaga existență, ceea ce o lipsește de orice sens.

Prin explicarea lumii și a omului drept creații ale lui Dumnezeu, credința creștină face dependentă creșterea omului de smerenia lui, ca o conștiință a dependenței de Dumnezeu Creatorul, dar și de iubirea lui față de acest Creator, care îl ține pe om în legătură cu El tot prin iubire.

Un mare rol în înaintarea omului spre chipul lui real îl are răbdarea necazurilor. Aceasta îl întărește pe om cu adevărat în spiritul lui, în vreme